

ընդհանուր թիրուխունքը, Հետաքրքրաշարժ կը գտնեմ ընթերցասիրաց և օգտակար՝ հետևեալքը.

«Վասն ի վերայ ջրին գնալոյ՝ Եթէ «կամիցիս գետ անցանել և ի վերայ ջուրցն «գնալ, որպէս ի վերայ քամակի, որ ոչ «թացցի ոտքդ ի ջուրց, շինել տուր երկու «խարպուլ ի փայտէ, թանձր և ամուր, «ի ներքեմ ծակտիք, և ի վերան կաշու «տեղն, անարատ կաշի մի, որ ջուրն «բնաւ չ'անցանի ի ներսի կողմն... Եւ «երկու զարպուլին ի յոտիցդ տակն պինդ «և ամուր կապէ, որ բնաւ չի խաղայ ի «ներքոյ ոտիցդ, և առ երկայն ձող մի «ի ձեռդ, կամ երկայն նիգակ մի և գնայ «ի վերայ ջրին և ի վերայ գետերոյն «անցս առնելով, զի ոչ թողու օղն, որ «ի մէջ տախտակաց ծակաոցն կայ, մխիւ «ի ջուրն, և ձողն ի ձեռինդ զծանրու «բութիւնդ յինքն առնու և այնպէս թեթեւ «գնաս ի վերայ ջրոյն որպէս ի ցամաքի: «Եւ զայս բազում անգամ փորձեալ են «ի յանցս և ի հունս գետոց: Եւ թէ ջուրն «սակաւ մի խորին լինի և խաղաղ կամ «կանգնած, այլ հանգիստ գնան ի վերայ»: Այսպէս կ'ուսուցանէ պտուղները ան- կուտ ընկելու արհեստը: «Չունկեալ ծառոցն «ճիւղքն, եւս առաւել զխաղողին, զայն «ճիւղն, որ զպտուղն ունի՝ ճեղքեալ հան «զմիջի ծուծն և կրկին միատեղ կապէ. «երբ կանաչի և պտուղ տայ, պտուղն «առանց կտի լինի: Եւ զորքն որ տնկես «նոյնպէս արա՛, զծուծն հան և տնկէ, «խաղողն առանց կուտ լինի: Եւ թէ կա- «միցիս ի մի որթոյն գոյնզգոյն խաղող «լինել նա՛ ժողովէ զպփրտակ և զկարմիր «և զսեւ և զայլ ցեղ խաղողի կտերն, և «զուռն ճեղքեալ ի ծծի տեղիքն զկտերն «և՛ կապէ և՛ տնկէ, նա բերէ գոյնզգոյն «խաղող, կարմիր, սպիտակ, զինչ գոյն «կտէ որ գտեալ ես, և զայս առնեն «յերկիրն ֆրանկաց և փորձիւ է»:

«Եթէ կամիցիս պահել զմիրգքն, որ «մնայ տարի մի անապական, համե և «հոտն ի ճաշակելն, զձմերուկն և զսեխն, «զխնժորն, զտանձն, զխաղողն, զայս-

«պիսիքս այսպէս արա՛: Ա՛ռ զխաղողն, «և քանիցս օր ի ջուր տեղիս դիր, և «յետոյ սե ձիւթիւ զկողի ծայրերն ամ- «րացո՛, որպէս զկոճակ, փակո՛ յինքն և «կախան՝ ի փայտի: Ի կախ մնալով ի «պաղ տեղիս՝ նա մնայ և դիմանայ մինչ «ի բոլոր տարին: Եւ զձմերուկն և զսեխն «դիր ի մէջ անուշ շիրալի գիշեր մի, «շիրան քաղցր լինի և նոր, թէ ոչ, թէ «թթու կամ զինչհամ լինի, նա թթու և «զինու հոտ գայ ի նմանէ, այլ քաղցր «լինի շիրալն և այնպէս արա, երբ հա- «նես ի շիրալն և պահէ ի պաղ տեղիս, «մինչեւ ի տարի մի մնայ ստուգիս»:

Ո. Կ.

ՆԻՒԹԵՐ ՊՈՒԼԿՍԻՍՏԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

ԱՊՐԱՅ ԶԷԼԵՊԻ (1620 - 167. -)

Ապրոյ Զէլէպի նշանաւոր դէմք մը եւ զած է 17րդ դարու հայ կեանքին մէջ, մեծահարուստ ու մեծասիրտ, բարեպաշտ և ազգասէր մը: Ան մեծ չափով օգտու- կար եղած է հայութեան, միշտ ծածուկ կերպով մասնակցելով անոր բոլոր կա- բեւոր խնդիրներուն:

Ապրոյի նախահար եղած են Անիէն կարին փախշող Աստուածատուի Բագրա- տունիի զաւակները Ասլան և Ալիթար Բագրատունիները: 1521ին այս երկու եղբայրները փոխադրուեցան Պեկլրատ՝ Սեբ- պիոյ Մայրաքաղաքը: Ասլան Բագրատու- նիի ժառանգներուն մասին ոչինչ գիտենք. ինքն ամուսնացած էր թէ ոչ, բան մը չենք գիտեր: Իսկ Ալիթար Բագրատունիի ամուսնացաւ և ունեցաւ տղայ մը, Ղօճա Մուրատ խան Պեկլրատցի: Ղօճա Մուրատ ամուսնացաւ Եւահրիտանի անուն ազնուա- կան գերդաստանէ հայուհիի մը հետ: Ա- սոնք ունեցան երկու որդի, Պեարուս Զէ- լէպի Պեկլրատցի՝ որ վաղահաս մեռաւ,

և Արքահամ Պեկրատցի (1626—211-ին ա-
մուսնացաւ ազնուական հայուհիի մը հետ),
Այս կէտը մեզի ենթադրել կու տայ, որ
Պեկրատ Հայոց կողմէ յաճախուած տեղ
մ'էր և ունէր կարեւոր հայ գաղութ մը,
որ սակայն այժմ անհետացած է։ Պեկրատի
1500ական թուականներուն գաղութին
ճոխութեան վկայ է Ռազմատունաց հոն
հաստատուիլը և անոնց ամուսնութիւննե-
րը։ Զմիւռնիոյ Հայոց Առաջնորդարանը
գտնուող յիշատակարանի մը մէջ կը յիշուի
«Ապրո Էֆէնտիի, Հայրն Ալիար 1632
թուականին յուխտի կ'երթայ յերուսա-
ղեմ»։ (Սիմոն Դարբասեանի Տարեցոյց
1923, էջ 94)։ Անշուշտ ճիշտ չէ այս։
Ալիար պապն էր Ապրոյի, իսկ Ապրոյի
Հայրն էր Դոնա Մուրատ խան Պեկրատ-
ցի։

Վենետիկի Միսիթարեանց մօտ կայ ձե-
ռագիր Աստուածաշունչ մը (թիւ 1), որուն
յիշատակարանը Թանկագոյի Նշխար մ'է
Ապրոյ Զէլէպիի կենսագրութեան, ստորեւ
կ'արտագրեմ ամբողջութեամբ։

«Փառք ամենատուր երրորդութեան հօր
« և որդւոյ և հոգոյն Սրբոյ այժմ և միշտ
« և յաւիտեանս։ Արդ ցանկացող եղեալ
« այսմ ողջնութեամբ մատենիս, որ անուամբ
« Աստուածաշունչ յորջորջեալ է ի Հարցն
« սրբոց, զի գամենայն ինչ ունի ներս տը-
« բամարեալ է ի ծոց իւր։ ի սկզբանէ
« ստեղծմանէ արարածոց մինչև ցմիւս ան-
« գամ գալուստ տեանս։

« Վասն եռափափաց սրբով տնչացեալ
« այրս այս բարեպաշտ և Աստուածասէր
« Պէկրատցի Արքահամ Զէլէպի, որ ունէր
« նախնականաբար ի սրտի իւրում զՆեր-
« մեռանդ Ուսումնասիրութիւն առ Աս-
« տուածային գիրս, և փիլիսոփայական
« արհեստից հմուտ։ մինչ զի յաւուրս յայս
« ոչ ոք գտաւ համեմատ սմա ի դրամա-
« տիկս մեզ հայասիս ազանցն և ունէր
« լիով գուսումն Աստուածաշունչ տառից
« զհնոց և զնորոց Նիբա արմատ դրեալ
« յիւրումն արտի Սննեկին և արագ ի պա-
« տասխանի ամենայնի, որ խնդէ զբանն։
« Բայց զսա եւս շատացաւ ի յարդար

« վաստակոց իւրոց։ ով ոք հանդիպէր սմա
« կարդալով աւրինակելով՝ յիշեցէր իմ
« մաքրափայլ յաղաթս Զիւր զնայրն իմ
« զմանտէսի ռաշմոքաւս խանն»։ (Ընդ-
գծումը մերն է, շեշտելու համար քիչ վերը
յիշուած Զմիւռնիոյ Հայոց Առաջնորդ-
արանի յիշատակարանին մէջի սխալը),
« Զմայրն իմ Եանրիտանի և առ Աստուած
« հանգուցեալ մանուկ սիրօք զեղբայրն իմ
« զՊետրոս և զվայելչագեղ զնորաբնիթ
« հարազատ զորդին իմ զՍարգիս Զէլէ-
« պին և զմաթուսազան և զամենայն ար-
« եան մեծամուրն» և որք յիշէ՞ր յիշեալ
« ի Նիքի ի միւս անգամ գալուստան քրիս-
« տոսի Աստուծոյ ամէն»։

Աստուածաշունչը գրուած է 1656ին,
Լեհի (լեհաստանցի) Յովաննէս դարէն-
(Յուսակ վենետիկի ձեռագրաց, էջ 85 Ա.
Հատոր։ Սարգիսեան։ Պարզ է թէ ուրիշ
փաստերու հարկ չկայ հաստատելու հա-
մար, թէ սխալ է մինչև հիմայ ամէն տեղ
արտայայտուած այն կարծիքը՝ թէ Ապրոյ
գտական էր Ալիարի (այսինքն իր պա-
պուն)։ Ասկէ գատ Ապրոյ ունեցած էր
վաղամեղիկ երբայր մը։ Սոյն յիշատա-
կարանին մէջ Ապրոյ կը ներկայացուի
նաեւ իւր զբաւսէր և եկեղեցաւոր։ Ան լոկ
շուկայիկ «նշանաւոր» մը չէ, այլ գիտա-
կից և կարող մէկը, որ երջանկութիւնն
ունեցած է հարստութեան բարեքնքին ալ
վայելու։

Ապրոյ 1632ին, ըստ այլոց 1634ին,
այսինքն 11—13 տարեկան եղած ատեն
ուխտի գացած է Երուսաղէմ։ Անշուշտ
չէր ամուսնացած այն ատեն և Ուխտն
դարձին հաւանաբար Ապրոյ Զէլէպի ընդ-
գրկեց վաճառականական ասպարէզը։ Ան
խելացի էր, ոչիմ և ճարպիկ, միանգա-
մայն վեհանմուն և առատցանուն։ Իր այս
յատկութիւններն էին որ զինք համբաւա-
ւոր ըրին։

« Արքահամ, այլ լայնախորհուրդ, ժա-
« մանեալ յաստիճան տանուտերական,
« քան զիւր նախնինս առուել ևս հետա-
« մուտ լինի բարի համբաւոց և ըստ նախ-
« նական կրթութեան և մտացն առատու-

« թեան և եւս բարգաւաճի օր ըստ օրէ, « սիրելի եղեալ յաշա ասննեցուն »:

Այսպէս դրամատակց տողերով կը գրէ իզմիրի Հայոց Առաջնորդարանի յիշատակարանը, որ Գանտիայէն Գարեգին Վ. Արծրունի հրատարակած է Սիմ. Գաբամանեանի տարեցոյցին մէջ (1923, էջ 94):

Տիրաւ Արշակ Ալպոյանեան ալ իր մրցանակաւոր ձեռագիր Ռուսներէ հայոց Պատմութեան մէջ խօսելով Ապրոյի վրայ կ'ըսէ. « Ապրո Չէլէպի եղած է Ռուսներէ հայոց եկեղեցիներուն համար այն ինչ որ եղած է Գազազ Ամիրայ Կ. Պոլսոյ և շրջակայից եկեղեցիներուն համար »:

Ան չափազանց սիրելի է' ըլլայ « հրաշակաւոր Հիւսէյին փաշայի, որ զօրազուլին էր զօրաց պատերազմականաց ընդ կրէտացիս »: « Սա յորժամ ի կրէտէ էր ընդ « բանակին Օսմանցոց արքունի վաճառական գոլով հիւսէյին փաշային յառ « նուրն նոցա զկղզին, ճարտարաբան վի « ճաբանութեամբ առնու զեկեղեցին մի « վանն հայոց զոր վասն ամենայն թրն « դանօթիցն քայքայեալ էր. իրովը իսկ « ընչիւքն նորոգէ. պատրաստեալ և զա « մենայն զարդս նոցա » (Զմիւսնիոյ յի « շատակարան »):

« Ան կրտսէի գրաման միջոցին, այսինքն հիմէթի 1056 և Քր. ի 1646 թուին. օսման Դանակին մէջ վաճառական ըլլալով իր ճարտարախօսութեամբ յաջողած է յաղթական բանակին հրամանատարէն քաղաքին մէջ եկեղեցի մ'առնել, անշուշտ իր բարեւոյ ծառայութեան իբր վարձք, զոր վերանորոգել տալով և շուրջ գտնուած տուններն ալ գնելով իբր կալուած եկեղեցւոյն յատկացուցած է »: (Գարեգին Վ. Արծրունի, Գաբամանեան տարեցոյց 1923, էջ 93: Ուս մասին տես նաև 1903 ընդարձակ Օրացոյց Հիւսէյանցի):

Այսպէս Ապրոյ 1646ին տուաւ եկեղեցի մը Կրէտէի Հայոց, որուն կալուածներ ալ կու տայ:

« 1660ին Յուլիս 20ին վերոգրեալ (Ս. Նիկողոս և Ս. Սարգիս ի Կ. Պոլիս) զոյգ եկեղեցիները կ'այրին » այն մեծ կրակէն՝

որմէ կ'ազատի Ս. Աստուածածնի եկեղեցին: Ապրոյ Չէլէպի կ'ուզէ այս եկեղեցիները շինել, բայց առևտրական պատճառաւ Մօտա կ'երթայ Քէնհա Վելի փաշայի հետ: Երթալէն առաջ Ապրոյ կ'ուզէ Ս. Սարգիս եկեղեցւոյն տեղը գնել և վերաշինել, բայց աստիճանաւ խաչատուր կաթողիկոսը ժողովուրդին հետ դէմ կը կենայ. բայց վերջապէս Ապրոյ կը յաջողի գնել և երեմիա Չէլէպիի (Քէմօրեանեան) շինել կու տայ Ս. Նիկողայոս եկեղեցին: Հայերը, յոյները և լատինները առանց պետական հրամանի եկեղեցին կը շինեն, բայց Քէմօրեի Վէզիրին մահուան և աւերող որդւոյն յաջորդելուն վրայ հայը կը վախճան գործը շարունակել: Ապրոյ Մօտայէն անմիջապէս երեմիային կը գրէ՝ խորհուրդ տալով որ եկեղեցւոյն երես խորանները քանդելով դպրոցի վերածէ, որպէս զի թուրքերը չկործանեն ամբողջ շէնքը: Ապրոյ այդ միջոցին Մօտայէն կ'անցնի Ետրնէ:

Այդ միջոցին մի ռմ Ղազար Պատրիկ (Ղազար կամ Նիկազար Պատրիարք արդեօք) կ'երթայ ու թուրքերուն կը մասնէ հայոց առանց հրամանի եկեղեցին շինելնին (1662). այս միջոցներուն Սուլթան Մէհմէտ Դ. և Վէզիր Ազմին Պոլիս կու գան Զատիկ օրը, և Նոր կիրակիին մարդ զրկելով Եկեղեցւոյն դարանները կնքել կու տան: Տասն օր յետոյ արդէն Նայիպ չալուշ աճուն պաշտօնեան կու գայ և երեմիայի քանդել չկրցած խորանները և պատկերները մի առ մի կ'արձանագրէ ու վէզիրին կ'ուզարկէ. և երբ Ռամազանի 20 օրերը կ'անցնին՝ այս անգամ թուրք զինուորները գալով՝ ծեծի տակ և բռնութեամբ կը ստիպեն հայը և յոյնը որ քանդեն իրենց իսկ ձեռակերտը. և արդարեւ երեք օր վերջը միայն աւերակները կը մնան: Ասկէ վերջ կը ձերբակալուին 11 յոյն և 4 հայ՝ իբր եկեղեցւոյն շինողները, յոյնը իբր նահատակներ անորոշ չէր կրէն իրենց սահմանաւոր պատիժներ բաժինը. բայց հայը միշտ կառավարչու տուն կը դիմեն՝ ցոյցերով իրենցիններուն

ազատ արձակուիլը պահանջելով: Անոնք մասնաւոր թշնամութեամբ աուցուն և ուրիշներէն զբոլուած կ'ամբաստանեն Ապրոյ 25էլէպին, որ անոնց ձեռքէն ազատելու համար՝ Տէֆթերտարին մօտ ապաստանած էր: Հայք կը պահանջեն որ իրենցինները ազատ արձակելով միայն Ապրոն գլխատուի: Պարզ է թէ Ապրոյ մագի չափ չի նեղուիլ այս բաներէն: Վերջապէս վէզիբը ամէնօրեայ տրտունջներէն ձանձրացած հրաման կ'ընէ, թէ այն հայը որ այս խնդրոյն համար պաշտօնատուն զայ՝ բռնեն ու բանտ զրկեն: Պահակներն ալ ներսը դուրսը բռնած հայեր կը բանտարկէին ու կը ծեծէին:

Վերջապէս թագաւորին հրամանաւ խորհուրդ կը գումարուի. իւլիաններուն իսկ խորհրդով Հիւսնիրա պետը կը գլխատուի միայն, ազատ արձակել տալով չորս հայերը. բայց մունետիկի միջոցաւ ալ կը ծանուցուի որ ամէն ոք ամէն ազգէ կրնայ գնել այդ հողամասը. և հրեայ մը կը գնէ և բանջարանոցի կը վերածէ. (ասիկա քաղուած է Երեմիա 25էլէպի Քեօմիւրճեանի 2850 տողոց երկրորդ ժամանակագրութեանէ 1660 - 1662 - 1666 և 1672 ծառիներուն «Հիմունքին» Կ. Պօլսոյ «Պէյ Սդրուի» հայոց գերեզմանատանը, Հանդէս Ամսօրեայ 1911 օգոստոս, էջ 474. — Դրեց Հ. Գ. Վ. Գալիմբերեան):

Վերը յիշուած մեծ հրգեհը, որուն ընթացքին այրեցան եկեղեցիները, տեղի ունեցաւ 1660 յուլիս 14ին. անոնք էին Զիլիլ համամի Ս. Սարգիս և Հիսար Տիպի Ս. Նիկողոս եկեղեցիները: Ապրոյ շինել տուած է նաեւ իսլամիայի, Միլիվլիի, Տիմօթիքայ, Մանալզի, Ֆիլիպէի եկեղեցիները: Ինքը նուիրած է նաեւ Խորենէի գերեզմանատունը:

(Շարունակելի)

Յ. ԳԻՐԵՍԵԱՆ

ԼԵԶՈՒԱԳԻՏԱԿԱՆ

ՀԱՅԵՐԷՆ ՆՈՐ ԲԱՌԵՐ

ԳԻՐԴ ԹՂԹՈՅԻ ՄԷՋ

(առ. Թէֆլիս 1901)

1. Ազտիմ

Ձի ազտին որ ինձ հասեալ է ի տեւրանց: Ազտիհդ ձեր և փառաւորութիւն (էջ 170-171):

Այս բառը առաջին անգամ Հ. Ալի-նեան ՀԱ 1909, 141 ծանօթացնելով՝ մեկնեց պր. azadeskari «ազատ, ինքն-իշխան» : Նորայր՝ անդ, 220 մեկնեց «չուք, փառաւորութիւն», իբր ասոր. եղզի «փառաւորեցաւ», եղզահի «փառաւորեալ» : Ըստ իս պհլ. āzātīh բառն է, որ կը նշանակէ «ազատութիւն, ազնուականութիւն» :

2. Աթունի

Յետ այսորիկ տեսանէր նոյն ծերն զՅոր-նադիոս յանկեան մի կանկնեալ և սեւ-ցեալ իբրեւ զաթունի, որ զբաղանիսն այրէ (էջ 515, նոյնը նաեւ Միխ. ասոր. էջ 209):

Արաբ. atūn «heny» բառն է (տե՛ս Գամոս, Թրք. Թրքմ. Գ. 589, 605): Զարմանալի է որ Գաբամաճեանի բառաբանը գիտէ այս բառը՝ «հաց եփելու փուռ» նշանակութեամբ:

Այս մի և նոյն բառը ունինք նաեւ Անկ. գրեք հին կտ. 335. Եւ գնացեալ հանդիպեցաւ այրոյն, և ետես զի ի սովոյն մաշեալ էր և եղեալ զաթունի — Հրատարակիչը ծանօթութեան մէջ կը մեկնէ «զուցէ Թրք. zabun վտիտ», որ ինչպէս նախորդ վկայութիւնէն կ'երեւայ, ճիշտ չէ:

3. Անցիման

Եւ Սերգիս՝ որում Բարբէն անուն էր, Արդիշուկեան Խուժիկ, ի Շոշարի շահաւ:

Ողբն աշխարհ և ազգ Հայաստանայց, որ երբեմն համանման երկնի լուսապայծառ աստեղ զօր լցեալ, այսօր նսնմացեալ կրկին խաւարաւ, մեղաց ասեմ և նեղացն՝ ամպովք ծածկեալ:

ՅՈՎՃ. Վ. ԵՐԵՎԱՆԻ